

Kansalliskirjastolle

Viite: lausuntopyyntöne 23.1.2008.

SUOMEN YLIOPISTOKIRJASTOJEN NEUVOSTON LAUSUNTO KANSALLISKIRJASTON TIETOHALLINTOSTRATEGIASTA

Kansalliskirjasto on pyytänyt 23.1.2008 Suomen yliopistokirjastojen neuvostolta lausuntoa oman organisaationsa tietohallintostrategiasta vuosille 2008-2012. Kiitämme pyynnöstä. Lausunto perustuu jäsenistöltä sähköpostitse ennen neuvoston kokousta ja kokouksen jälkeen saatuihin kannanottoihin sekä neuvoston kokouksessa 15.2.2008 asiasta käytyyn keskusteluun. Tietohallintostrategia tarjosi perustan keskustelulle, mutta Kansalliskirjaston omaan sisäiseen visioon perustuvana strategia ei sellaisenaan vastaa suoraan yliopistokirjastojen tarpeisiin tai toimi palvelustrategiassa.

Kansalliskirjaston keskeiset tietojärjestelmät ovat muutostilassa, joten tietohallintostrategian olisi syytä olla perusteellisempi. Nykyisellään strategian pohjalta on vaikea hahmottaa Kansalliskirjaston roolia ja tehokkuutta palvelujen tarjoajana. Se ei myöskään tarjoa välineitä yliopistokirjastojen palveluista saaman hyödyn ja omien panosten tarpeen sekä kustannusvaikutusten arvioimiseen.

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto kaipaa strategialta nykyistä selkeämpiä tavoitemäärittelyjä, perusteita, vaihtoehtoisia tarkastelunäkökuja, aikataulu- ja päätöksentekomenettelyjen esittelyä, prosessi- ja palvelukuvauksia sekä tietoa hyödyistä, kustannusvaikutuksista ja rahoituksesta. Strategiatyön olisi hyvä pohjautua tarvekartoitukseen, jos Kansalliskirjaston tarjoaman palvelukokonaisuuden määrittely (palveluluettelo) osana sitä ei ole mahdollinen. Neuvosto myös toivoo, että strategiaan lisättäisiin selostusta siitä, miten rakennettavat palvelut toimivat yliopistokirjastojen ja niiden loppukäyttäjien näkökulmasta.

Seuraavassa joitakin yleisiä huomioita strategiasta:

- Siihen toivoisi itse strategiaprosessin kuvausta¹, tarkempia määrittelyjä² ja nykytilan analyysia, josta selviäisi, miten Kansalliskirjasto aikoo toimenpiteillään vastata siitä nousseisiin haasteisiin. Myös toimijat jäävät epäselviksi (puhutaan passiivissa).
- Kansalliskirjaston strategiasta, Suomen virtuaaliyliopiston strategiasta ja Helsingin yliopiston tietohallintostrategiasta nousevat reunaehdot tai kansainvälistymisen kasvun ja talouden trendeihin liittyvät seurausvaikutukset mielestämme puuttuvat tarkastelusta. Siitä ei myöskään käy ilmi, missä määrin on pohdittu kaupallisten palvelujen kehittymistä ja niiden mahdollista hyödyntämistä kirjastoissa.
- Strategiassa kerrotaan järjestelmien nykytila ja tavoitteet, mutta siitä ei selvästi ilmene, mitä palveluita järjestelmien avulla tuotetaan ja mitkä ominaisuudet palvelevat milläkin tavalla eri asiakasryhmien tarpeita. Tavoitetilassa ei ole lukua "Palvelut" omalla otsikollaan eikä niitä kuvata osana toimeenpanosuunnitelmaa. Tavoitetilan kuvaus vaatisi tarkempaa määrittelyä.

¹ mielellään myös prosessiin osallistuneiden henkilöiden nimet sekä minkälaista asiantuntemusta tai organisaatiota he ovat valmistelussa edustaneet

² mm. Kansalliskirjaston tilanteeseen suhteutettuna tietohallintostrategia, asiakas, kirjastoverkostot, kansalliset palvelut, keskitetyt palvelut, digitalia, ICT eli TVT sekä myös sen määrittely, miten jotkut johtopäätöksistä on tehty ja mihin tietoihin ne perustuvat

- Strategiassa esitettyä yhden konsortion organisaatoratkaisua (s. 3, s.10) tärkeämpänä lähtökohtana Suomen yliopistokirjastojen neuvosto pitää sitä, että Kansalliskirjasto selvittää päätöksenteon nykyiset ongelmat, kuten miten se voisi tuoda yliopistokirjastoja koskevat asiat selkeine tarvemäärittelyineen, kustannustietoineen ja palvelukuvauksineen hyvissä ajoin keskusteltavaksi ja päätettäväksi.
- Toimeenpanosuunnitelmaan toivoisimme kirjattavaksi palvelukuvauksen ja rahoitusratkaisut (sisältäen palvelulupauksen ja rahoitusvaihtoehdot tai vaihtoehtosuunnitelman siinä tapauksessa että hankerahaa ei saada), asiakkaalta odotettavat toimenpiteet ja sopimusmenettelyn. Silloin kun kyse on toiminnasta, josta Kansalliskirjasto laskuttaa asiakkaita, toivoisimme kirjattavaksi myös hinnan määräytymisen perusteet.

Kirjastojärjestelmä, yhteisluettelo

Kansalliskirjaston tietohallintostrategiassa kirjastojärjestelmän ja sen keskitetyn kehittämisen puutteet sekä järjestelmän aiheuttamat rasitteet kirjastoille tuodaan selvästi esiin (ks. s. 5). Missään ei kuitenkaan ole pohdintaa koko kirjastojärjestelmän uudistamisesta.

Kansallinen yhteisluettelo on neuvoston mielestä kannatettava, mutta strategiassa esitetty ratkaisu (ks. s. 5) edellyttää yliopistokirjastoille koituvien kustannusvaikutusten selvittämistä ennen päätöksentekoa. Kansalliskirjaston kanssa tehtyjen sopimusten sanamuotojen tulkintoihin liittyy nykyisellään ongelmia ja Kansalliskirjaston suunnitelmat yhteisluettelosta sisältävät myös sellaisia vastuun siirtoja yliopistokirjastolle, ettei vanhojen sopimusten voida katsoa olevan enää voimassa. Sopimuksia uusittaessa tietokantojen omistajuus on otettava uudelleen tarkasteluun.

Yhteisluetteloja ei tulisi tarkastella pelkästään hallinnollisesti ja päällekkäistietueiden sekä ajantasaisuuden näkökulmasta, vaan olisi aiheellista pohtia, miten voitaisiin yhdistää järjestelmien hyödyntäminen ja sisältöjen tuottaminen nykyistä paremman yhteisluettelon ja kirjastojen kokoelmaluetteloiden aikaansaamiseksi sekä miten myös asiakkaat voisivat hyödyntää luettelotietoja. Arton ja Lindan avaaminen vapaaseen kansalaiskäyttöön on kannatettavaa, mutta edellyttää asiakastarpeiden määrittelyä sekä sisällöllistä koordinaatiota, jotta avaamisesta olisi todella hyötyä loppukäyttäjille.

Julkaisuarkistot ja pitkäaikaissäilytys

Neuvosto toivoo, että strategia erottelisi selvästi pitkäaikaissäilytys- ja julkaisuarkistopalvelujen kehittämisen ja että Kansalliskirjasto määrittelisi yksityiskohtaisesti palvelunsa ja roolinsa niissä erikseen. Julkaisuarkistojen osalta yliopistokirjastoilla on omia arkistoratkaisuja ja hintakehitykselle todennäköisesti olisi eduksi, jos palvelujen tarjoajia olisi useampia. Pitkäaikaissäilytyksessä vastuu on lainsäädännön perusteella kansallisilla palvelujen tuottajilla (laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä). Kyseessä ovat lähtökohdiltaan erilaiset palvelut.

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto näkee tärkeäksi kansallisen ja globaalien kehittämisen kohteeksi rajapintojen tarjoamisen erilaisille järjestelmille, jotta niiden tarjoamat resurssit olisivat toiminnallisesti yhteensopivia. Päätöksensä yliopistokirjastot haluavat tehdä sen perusteella, mikä järjestelmästä ja tarjolla olevista palvelukonseptioista on niiden kehysorganisaation toiminnan näkökulmasta kustannustehokkain ja palvelee asiakkaita parhaiten.

Julkaisuprosessista ja sen ohjeistuksesta tulee tehdä mahdollisimman yksinkertainen, jotta avoimen julkaisemisen edistyminen yliopistoissa varmistetaan. Pitkäaikaissäilytyksen näkökulmasta vain välttämättömät perusasiat tulee ohjeistaa tiukasti.

Koska erityisesti tieteellistä materiaalia on julkaistu ja tullaan julkaisemaan digitaalisessa muodossa, yliopistokirjastot ovat lausunnossaan opetusministeriölle esittäneet, että niillä olisi edustus pitkäaikaissäilytystä organisoivassa ohjausryhmässä.

Yhteinen asiakasliittymä

Yhtenäinen asiakasliittymä on tarkoitus hankkia vuonna 2009. Tavoitteena on mahdollisimman suuri joustavuus ja räätälöitävyys. Nämä tavoitteet saavutetaan ainoastaan tekemällä perinpohjainen vaatimusmäärittely, jota ovat laatimassa eri alojen edustajat. Siihen on varattava riittävästi aikaa. Asiakasliittymän käyttöönoton tulee olla vapaaehtoista ja kunkin yliopistokirjaston itse päätettävissä. Yliopistokirjastojen neuvoston näkökulmasta kiinnostaa muun muassa Kokoelmakartan suhde käyttöliittymään.

Osaamisen kehittäminen

Yhteenvedossa (s.3) puhutaan kansallisia palveluita kehittävän ja soveltavan henkilöstön ammattitaidon tarkoituksenmukaisesta kehittämisestä. Mihin tällä määrittelyllä viitataan? Osaaminen ja toimintatapojen kehittäminen –osiossa (s. 10) ei selvitetä, mitä hyötyä esimerkiksi yliopistokirjastoille Kansalliskirjaston toiminnasta olisi. Konkreettisenä kirjastoalalle suunnattuna toimenpiteenä mainitaan julkaisuarkistojen soveltamisen koulutus. Muutoin näyttäisi siltä, että Kansalliskirjasto on strategisesti yhä enemmän suuntautumassa yhteistyössään ja osaamisen jakamisessa kirjastosektoreiden ulkopuolelle. Myös palvelujen rakentamisessa ja tiedonhallinnan organisoimisessa se haluaa tukea koko julkishallintoa (ks. s. 11).

Yliopistokirjastojen neuvosto toteaa, että kansallisten keskitettyjen palvelujen tarjonnassa osaamistarpeet ovat todennäköisesti Kansalliskirjastossa erilaiset kuin opiskelija- ja tutkija-asiakasrajapinnassa työskentelevissä yliopistokirjastoissa. Strategiassa on jonkin verran sivuttu prosessien uudistamista. Yliopistokirjastojen neuvosto toteaa, että toimintatapojen tarkastelun ja muutoksen itse asiassa pitäisi olla kaikessa tietoteknisessä kehittämisessä lähtökohta. Yliopistokirjastojen neuvostoa kiinnostaa neuvoston osaamiskartan ja Kansalliskirjaston kartoituksen suhde.

Rakenteellinen kehittäminen

Rakenteellinen kehittäminen linjaa useiden organisaatioiden toimintaa lähivuosina. Yliopistokirjastojen neuvosto toivoo, että ratkaisuja mietittäisiin avoimesti ja valtakunnallista palvelutuotantoa kehitettäessä otettaisiin huomioon mahdollisuus sen sijoittumisesta joltakin osaltaan jonnekin muuallekin kuin pääkaupunkiseudulle (vrt. Varastokirjaston sijainti, Mikkelin yksikkö).

Yliopistokirjastojen rakenteelliseen kehittämiseen viitataan esimerkiksi konsortioiden yhdistämisen yhteydessä. Suomen yliopistokirjastojen neuvosto esittää Kansalliskirjastolle harkittavaksi, että se ottaisi tietohallintostrategiaan erillisen kohdan, jossa käsiteltäisiin rakenteellisen kehittämisen vaikutuksia tietojärjestelmiin ja –arkkitehtuuriin sekä Kansalliskirjaston tietohallintoon liittyvään muuhun palvelutoimintaan. Kansalliskirjaston mahdollisesti olisi hyvä laatia erillinen kokonaistoimeenpanosuunnitelma siitä, miten se vastaa asiakkaiden organisaatioiden rakenteelliseen muutokseen. Tietohallintoon liittyvien ja organisatoristen ratkaisujen lisäksi rakenteellinen kehittäminen ehkä edellyttää myös palvelujen muutosta, kuten aineistojen hankintaa yhä enemmän konsortion laajuisena. Yliopistokirjastojen neuvoston näkökulmasta on tärkeää, ettei tulla tekemään ratkaisuja, joissa on mahdotonta kohtuuhinnalla yhdenmukaistaa yhdessä tilassa ja mahdollisesti yhdessä organisaatiossa (eli jos monella omistajalla yhteinen kirjasto) toimivan kirjaston järjestelmät ja palvelut.

Lopuksi

Suomen yliopistokirjastojen neuvoston mielestä olisi suotavaa, että Kansalliskirjasto täsmentäisi, miten ja millä aikatauluilla strategiaan liittyvistä asioista neuvotellaan ja varmistetaan muiden toimijoiden osallistumisintressi ja resurssien riittävyys. Neuvosto edellyttää, että päätökset toimenpiteistä tehdään sopimuksin tai muutoin virallisesti dokumentoiden ja mahdolliset järjestelmien vaatimusmäärittelyt tehdään yhdessä sektoreiden edustajien kanssa varaten riittävästi aikaa. Suunnittelu- ja toteutusaikataulut tulisi kirjata nykyistä täsmällisemmin ja todeta menettelytavat, joilla taataan eri osapuolten tarpeiden ottaminen huomioon.

Toivoisimme jatkossa Kansalliskirjaston palvelustrategioiden pohjaavan tarvekartoituksiin, kattavaan reunaehtoja määrittelevien asiakirjojen analyysiin, selkeisiin toimijoiden roolin määrittelyihin, rahoitustietojen esittelyyn ja palvelukuvauksiin sekä sisältävän tarpeelliset sopimusmenettelyt. Tällöin strategia ottaisi huomioon nykyistä paremmin yliopistokirjastojen ja niiden asiakkaiden palvelutarpeet.

Suomen yliopistokirjastojen neuvoston puolesta

Jarmo Saarti
Puheenjohtaja